

Bohuslav Brouk o psychoanalýze a svobodě vůle

Část (s. 352–359) kapitoly *Německá filosofie (kap. V. Novověké náhledy na lidské jednání, 7. Filosofie první polovice 19. století, d. Německá filosofie)* z rozsáhlé rukopisné studie O šalbě svobody a filosofie: Pojem svobody v dějinách lidského myšlení a jeho patřičný význam (Melbourne a Londýn, 1954–1958); „zhuštěná“ verze celého spisu byla poprvé publikována pod titulem *Problém svobody v lidské kultuře* (Svědectví, 1960, r. III, č. 12, s. 300–323), k dispozici ke stažení na www.scriptum.cz/soedectoi/soedectoi_1960_12.pdf.

[...] Právě tak jako Marx s Engelsem, ani Freud se nezabývá problémem svobody rozhodovací a v svých *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse* (1916–17)¹ se jen stručně přiznává k deterministickému názoru: „Kdokoliv se odvrací, ať již v kterémkoliv ohledu, od determinace přírodních jevů, zpronevěřuje se vědeckému nazírání na svět vůbec... Chováte v sobě ilusi duševní svobody, které se nechcete vzdáti. Musím s politováním říci, že v tomto ohledu vám co nejostřeji oponuji.“ (Ang. překlad od Joan Riviere, vyd. z r. 1935, str. 27, 45.) Přesto však Freud má zásluhu o objasnění determinismu našeho jednání, jakou dosud lze sotva přičíst komukoliv jinému. Do Freudovy psychoanalýzy byl determinismus v své konkretisaci učením jen velmi hrubým, opírajícím se toliko o předpoklad vlivu dědičnosti a milieu, prostředí. Dědičnost duševních vlastností je však dosud jen zcela vágní hypotézou a sám vliv prostředí stěží stačí vysvětlit lidskou individualitu. Kromě toho pak výklad povahy prostředím nedává nám nahlédnouti do duše lidské, do psychologických pochodů, neboť toliko koreluje zevní podmínky našeho života s naším chováním. Jinými slovy řečeno, takovýto determinismus vyřaduje nebo zcela pomíjí psychologii, což dokazuje jasně i výrok Engelsův v jeho spise *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie* (1888)²: „Všechny tyto hnací síly činnosti kteréhokoliv individua musí projít jeho mozkem a přeměnit se v motivy jeho vůle, aby ho přiměly k akci...“ (Str. 62, anglický překlad, vytištěný v SSSR). Touto frází přechází dialektický

¹ FREUD, Sigmund. *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*. Leipzig a Wien: Hugo Heller & Cie, 1916–1917; česky FREUD, Sigmund. *Přednášky k úvodu do psychoanalýzy* (Přel. J. Pechar. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1997).

² ENGELS, Friedrich. *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie*. Stuttgart: J. H. W. Dietz, 1888, k dispozici na www.mlwerke.de/me/me21/me21_259.htm; česky *Ludvik Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie* (Přel. L. Štoll. Praha: Svoboda, 1950).

materialismus veškerou psychologii a kdyby Marx s Engelsem měli vůbec zájem o psychologický výzkum, byli by jistě poznali, že lidská psýcha je komplikovanější, než aby ji šlo prostě vykládat jen a jen hospodářskými, resp. třídními zájmy. Rovněž pak i dědičnost přehlíží zcela psychologii, neboť prostě předpokládá, že taková a taková povaha jedince je zděděna, prostě přenesena z rodičů, respektive prarodičů, na děti a o to, že kdesi a kdysi musila též vzniknout, se nestará. Ať již tedy přihlížíme jako k determinantám k dědičnosti nebo k zevním vlivům, k sociálnímu postavení ve smyslu marxistickém, k vlivům podnebí, počasí, sídliště, krajiny, stravy atd., nedotýkáme se lidské psýchy samé a takovýto konkrétní determinismus musí být pochopitelně velmi hrubým a namnoze i velmi naivním učením. Determinismus je především pracovní basí pro psychology a bez psychologických poznatků k poznání konkrétní determinace našeho jednání nemůžeme dospět. Až dosud, jak jsme seznali, byla vlastně jedinou psychologickou teorií determinismu asociační psychologie, jenže to je teorie čistě formální a kusá, než aby stačila k výkladu našeho jednání a svým naivním mechanistickým pojetím lidské duše činí z ní sotva objekt hodný vlastní disciplíny. Proto můžeme také tvrdit, že všechny konkretisující deterministické teorie se až do doby Freudovy de facto obcházely bez psychologie, a že si takto psychologie skutečně nezasluhovala do psychoanalýzy místa ve vědním systému, jak předpokládal Auguste Comte. To, co bylo do Freuda psychologíí, byla povětšinou více nebo méně fantastická filosofie a vědecký výzkum duše se omezoval na výzkum biologický a sociologický. Duši lidskou jako objekt poznání objevil teprve Freud, a tudíž teprve v něm můžeme vidět zakladatele opravdové psychologie. To, co pro sociologii znamená dialektický materialismus, znamená, ne-li více, psychoanalýza pro psychologii. Leč freudismus má na druhé straně s marxismem i mnohé nectnosti. Právě tak jako Marx s Engelsem vybudoval na základě svých sociologických poznatků celou filosofii, tak i Freud se snažil na základě svých psychologických poznatků vytvořit kompletní světový názor a rovněž jako Marx i Freud teoretisoval všelike mechanismy, jejichž platnost je mnohem více než pochybná. Dále pak i Freud se projevil přespříliš jednostranným a právě tak jako Marx nedbal jiných motivů, než které sám objevil. Jinými slovy řečeno, jak marxismus, tak freudismus

jsou ukvapenými učenými, což však nikterak nesnižuje hodnotu jejich základních objevů.

Nejznamenitější poznatek Freudův je psychogenese duše, psychogenese naší osobitosti, individuality. Naše povahové rysy nejsou podle něho fyziologicky zpříčiněny anebo přesněji řečeno, nejsou zpříčiněny alespoň přímo, fyziologicky, ani nejsou přímými důsledky vnějších vlivů, vlivu prostředí, nýbrž jsou formovány psychickou, velmi složitou a jemnou, cestou. Ovšem kdyby byl býval Freud viděl v duchu lidském jen formální schopnost, která je teprve životem, zevními vlivy uváděna v provoz a specificky formována, nebylo by toto obecné konstatování žádnou novotou, žádným epochálním objevem a mohlo by být snad jen podrobnějším a přesnějším psychologickým objasněním geneze duše v rámci obecně již nastíněném Helvétiem, Tainem anebo Marxem. Leč Freud přesto, že pohlíží na člověka přicházejícího na svět jako na tabula rasa, přikládá jeho chování v každém směru vrozenou hnací tendenci, která od prvního dne jeho života řídí jeho chování. Tuto základní tendenci spatřuje pak Freud v libidu, což je širší pojem pro náš pohlavní pud. Libido, chceme-li použít podobenství, má se k pohlavnímu pudu jako Marxův ekonomický činitel k hladu. Do doby Freudovy byl pohlavní pud chápán toliko jako záležitost dospělých lidí, fyziologický požadavek kohabítace od doby našeho pohlavního vyžrání, puberty, do klimakteria, kdy ztrácíme schopnost pohlavního styku, a pochopitelně jako takovému nemohl mu býti přikládán ani takový význam jako potřebě výživy, spánku a jiných potřeb, které nesporně provázejí člověka celým jeho životem. Ovšem ani všechny biologicky podmíněné nezbytné lidské potřeby dohromady nemohly postačit k vysvětlení lidské aktivity, dokud právě Freud neseznal obrovský skrytý význam sexuálního pudu nebo, lépe řečeno, libida pro náš život po všech stránkách. Jinými slovy řečeno, Freud poznal lidského ducha jako ducha libidinosního, a objevil tak skrytou motivaci našeho jednání a chování, o které se dosud nikomu ani nesnilo. Ve svém spise *Drei Abhandlungen zum Sexualproblem* (1905)³ poukázal Freud dokonce, že ani tělesné není vázáno ukojení naší sexuality jen na pohlaví a že mimo pohlavních orgánů jsou

³ Správně *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (Leipzig a Wien: Deuticke, 1905); česky *Tři úvahy o sexuální teorii* (Přel. V. Srdce. Praha: Alois Srdce, 1926).

význačnými erogenními pásmy i ústa a otvor řitní, které jsou dokonce vývojově prvotními sexuálními pásmy. Ovšem pro psychologii je důležitější objev polymorfnosti libida, vzhledem k níž je libido schopno sublimovaného ukájení neboli vzhledem k níž je libido s to nalézt ukájení v kterékoliv činnosti a v jakémkoliv chování vůbec. Objevením všudypřítomných libidinosních zájmů objevil Freud novou sféru lidského ducha – nevědomí, předpokládající tudíž motivaci našich aktů a chování, zůstávající skrytou našemu vědomí. Teprve na základě takovéto motivace je možno vypátrat determinaci našeho jednání a v nejnezávažnějších detailech, na jejichž výklad dřívější deterministické teorie nejen nestačily, ale sotva vůbec pomyslíly. Freud dodal smyslu každému lidskému hnutí, objevil smysl a příčiny i tak zdánlivě bagatelisovaných počinů jako je přeréknutí, přeslechnutí a jiné chybování ([nečitelný německý termín]). Skrytými tendencemi vysvětlil Freud vše, co se dříve snažili vědci naivně vyložit barometrickými změnami, speciální výživou apod. anebo předpokladem dědičnosti kdejakého duševního založení. Zjištěním nevědomých libidinosních tendencí se dostal Freud od přírodovědeckého průzkumu člověka k jeho vědeckému průzkumu psychologickému, a tím zároveň oprostil psychologii ze spárů planého filosofování. Objevením nevědomých motivů, majících svůj nemysteriosní, fyziologický substrát v pohlavním pudu, libidu, byla odhalena psychogeneze duše, bez níž nelze porozumět našim reakcím na vnější vlivy. Dokud nebylo psychoanalýzy, pokoušející se odhalováním skrytého smyslu našich akcí o psychologický výklad našich náklonností a aversí, byly naše manifestní náklonnosti a averse prazákladními pilíři naší duše, jejichž zrod byl rovnou nutno přičítat buď fyziologickému uzpůsobení anebo zevním vlivům. Dejme tomu, vezměme si za příklad homosexuální sklony. Až do psychoanalýzy omezoval se výklad homosexuality na výklad prostředím, svedením k homosexualitě inverzními druhy, izolací od druhého pohlaví apod. anebo na výklad fyziologický, předpokládající nějakou dosud neobjevenou anomálii fyziologickou. Naproti tomu Freud vidí v homosexualitě, pokud jde o jedince mužského pohlaví, především identifikaci s matkou, k níž vzhledem k rodinnému zřízení, v němž vyrůstáme, víže každé dítě mužského pohlaví své první erotické city. Heterosexuální vazba na matku, typická pro vývin každého mužského jedince, může tedy v jistých případech na základě komplikova-

ných duševních pochodů, na jejichž objasnění nemáme místa, vésti k homosexualitě. Krátce řečeno, homosexualita není ani fyziologická abnormalita, ani návyk, ani přirozenost lidská, jež, jak se snaží dokázati někteří obhájci homosexuality, byla toliko mravy lidské společnosti pranýřována jako zrůdnost, nýbrž výjimečný důsledek fixace našich erotických vztahů na matku, abnormalita, získaná složitými duševními pochody v rodinném prostředí. I z tohoto letného nárysu geneze homosexuality je zřejmé, že přes své psychologisování se psychoanalýza nezpronevěruje materialistickému názoru na lidskou duši, v níž nevidí nic jiného než svébytné duševní pochody, jimiž jsou naše pudové žádosti transformovány a sublimovány vzhledem k daným okolnostem a bez jejichž prostřednictví bychom nikdy nebyli schopni pochopit determinace naší aktivity. Přesto však epochální význam psychoanalýzy zůstal nedoceněn, ne-li namnoze úplně nepochopen. Psychoanalýza se setkala nejen s pochopitelnou nevraživostí idealistických filosofů, nýbrž i s odporem ze strany marxistů, dialektických materialistů, kteří v každé nebiologisující nebo nesociologisující psychologii shledávají pavědu a kteří tak vlastně neodmítají jen psychoanalýzu, nýbrž psychologii vůbec.⁴ Ovšem, jak jsme již zdůraznili, z čistě materialistického nefilosofického hlediska je psychoanalýza zcela nezávadná a jestliže v mnoha více nebo méně detailnějších ohledech chybuje, nelze se tomu diviti, neboť psychoanalýzou vědecká psychologie nekončí, nýbrž naopak toliko začíná.

Psychoanalýza nám ukazuje cestu, klíč k lidské duši, a je-li pro koho zklamáním, že dokazuje nemožnost dopracovati se řádné psychologie metodami přírodovědeckými, sociologickými apod., nýbrž že si vyžaduje metod vlastních, psychologických, nelze mu pomoci. Ovšem na druhé straně, jak jsme již předeslali, trpí freudismus, právě tak jako marxismus, svým doktrinářstvím a jednostranností. Které z Freudem objevených výkladů našeho chování jsou správné a které nikoliv, o tom rozhodne teprve další vědecký pokrok. Dnes, i při největší kritičnosti, je však

⁴ Na toto téma vedl Brouk svou vůbec první diskusi v tisku – jeho příspěvek *Filosofování o psychoanalýze* (*Tvorba*, 12. června 1930, r. V, č. 23, s. 356–357, ke stažení na www.bohuslavbrouk.cz) vyprovokoval k prudké reakci komunistické publicisty Ladislava Ormíse (vl. jm. L. Szántó; články *Marxisticky o psychoanalýze*, *Tvorba*, 26. června 1930, r. V, č. 25, s. 389–390 a *Nadřádnost vědy a co za ní vězí*, *Tvorba*, 24. července 1930, r. V, č. 29, s. 461; oba texty vyšly slovensky knižně in SZÁNTÓ, Ladislav. *Vybrané state*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1958, s. 41–51) a Karla Ambrože (vl. jm. Jan Brožek; článek *Psychoanalytická tragikomedie*, *Tvorba*, 10. července 1930, r. V, č. 27, s. 422–423); Bohuslav Brouk reagoval článkem *Věda a její metoda* (*Tvorba*, 3. července 1930, r. V, č. 26, s. 504 [de facto 405]) a dodatečně článkem *Representanti vědeckého marxismu v Č. S. R.* (*Plán*, 1930, r. druhý, č. páté, s. 159–[160]).

z Freudova učení nutno přijmouti objev skrytých, nevědomých tendencí našeho jednání a uznati jejich častý libidinosní význam. Právě tak jako marxismus, tak i freudismus je nutno oceňovat pro objevení důležitosti jistých determinačních faktorů, a nikoliv snad pro teoretisaci primárnosti a vševládnosti těchto faktorů, k níž jak Marx, tak Freud v své ukvapenosti a zaujatosti došli. Zvláště pokud jde o jednotlivcovo jednání, je nemožné přiřknouti mu zásadně nadvládu, ať již toho nebo onoho faktoru, a opravdu jen naivní dogmatik si může třeba klásti otázku, co je pro jednotlivcovo jednání zásadně rozhodující. Což nejsme stále svědky, že boje proti komunismu a za udržení kapitalistického zřízení se zúčastňuje i spousta proletářů, kteří v svém ekonomickém zájmu by se měli bít právě za komunismus, a že naopak zase mnoho příslušníků maloměšťáckých i měšťáckých vrstev zdvihá proti hospodářským zájmům prapor revoluce? Anebo si zvolme jiný příklad. Lidé v kapitalistické společnosti si vybírají svého manželského druha vzhledem k hospodářským výhodám, které jim sňatek s takovým partnerem skýtá, avšak lze snad z toho vyvozovat nějaký zákon a přezírat, že se i v takových zemích lidé žení a vdávají často i proti svým hospodářským zájmům a že si třeba někdo vezme chudou, starší a méně půvabnou dívku, poněvadž je obrazem jeho matky, třebaže měl možnost se oženiti s dívkou mladší, objektivně půvabnější a bohatou? Naproti tomu, jaké lze vyvozovat důsledky na příklad zase z psychoanalytického poznatku, že u chirurgů lze vystopovat sadistické sklony? Vidí-li student medicíny, chovající nevědomé sadistické náklonnosti, že bude mít mnohem lepší vyhlídky na kariéru, vybere-li si jiný lékařský obor než chirurgii, je přece zcela možné, že přes všechnu svou nevědomou pudovou náklonnost se nebude specialisovat na chirurgii. Člověka nelze jednostranně charakterisovat ani jako tvora ekonomického, ani jako tvora libidinosního a seřadovat determinační činitele do nějaké pevné, absolutně platné hierarchické řady je nesmysl, odporující všem našim zkušenostem. Hierarchie determinačních faktorů není jistě u každého individua stejná a kromě toho i u individua samého podléhá změnám, zpříčiněným někdy přímo i fyziologicky. Tak na příklad potřeba sexuálních styků je jistě mnohem silnější v mladistvém věku než ve stáří, neboť právě tak jako člověk sexuálně vyžívá, tak zase poznenáhlu sexuálně odumírá. Dále pak hierarchickému posouzení determinačních činitelů staví se na překážku i jejich častá

nerozlučnost. Psychoanalýza nám ukázala mimo jiné, že i hospodářské zájmy jsou mnohdy silně libidinosně motivovány, takže jejich vyzdvihováním vyzdvihujeme i mocnost libida. Marxisté se sice zlobí na psychoanalytiku, že ani hospodářské zájmy jim nejsou svaté a že se je pokoušejí libidinosně vykládati, avšak nezasluhují si hospodářské zájmy snad výkladu neboli jsou v celé své šíři něčím přirozeným, nutnou konsekvencí našich hmotných potřeb? Při té příležitosti je vhodné připomenouti učení Alfreda Adlera, který se pokusil dodat veškerému lidskému jednání jednotný hlubší smysl, vzhledem k němuž je teprve pochopitelné i lidské ekonomické snažení v celém svém rozsahu.

Alfred Adler (1870–1937) byl vídeňský psychiatr, který se odštěpil od Freudovy psychoanalýzy a který stvořil svou vlastní nauku, již pojmenoval individuální psychologií.⁵ Stručně a zhruba řečeno, Adler nahradil nevědomé libidinosní sklony nevědomě působícím pudem po nadřazenosti a vykládal kdejaký fenomén jakožto překonání pocitu méněcennosti. I bez hlubinné psychologie Adlerovy lze těžko přezírat enormní roli pudu po nadřazenosti pro naše jednání. Jak jinak by bylo možno třeba právě vysvětliti, že kapitalista dosáhnuvší jmění, které by mu i jeho potomkům zaručilo skvělý život, dále se dále za úspěchy a snaží se být stále hospodářsky ještě silnějším jedincem? Anebo, proč by si jinak tolik lidí cenilo mnohem více svého sociálního postavení než své finanční pozice? Dejme tomu, učitel, který je namnoze v Evropě hůře placen než i kdejaký školený dělník,⁶ jistě by svou profesí neměnil, neboť alespoň vzhledem k ní zaujímá důstojnější společenské postavení než i nejskvěleji placený dělník. A konečně, jak by bylo vůbec možno pochopit všechny politické boje, kdybychom nepřihlíželi k velemocnému pudu po nadřazenosti? Proč by se dávali bojovníci za svobodu tak často žalářovat, kdyby jim byla opravdu nejvyšším statkem svoboda, a nikoliv naopak úcta a sláva, kdyby právě jejich touha po vyniknutí nebagatelisovala pro ně samé svobodu největší měrou? Touhy po překonání deptajícího pocitu méněcennosti využívají pak silnou měrou i sami marxističtí zeměvládci. Nemohouce uspokojiti za svého režimu dělníky

⁵ Syntéze psychoanalýzy a individuální psychologie se Brouk věnoval v publikaci *O funkcích práce a osobitosti* (Praha: vl. nákl., 1938; 2. vyd. Praha: Edice surrealismu, 1939; 3. vyd. Praha: Volvox Globator, 2009).

⁶ Více o otázkách vzdělávání v Broukově eseji *Závažnost obecného vzdělání* (Praha: Václav Petr, 1946, ke stažení na www.bohuslavbrouk.cz).

dostatečně hospodářsky, snaží se je uchlácholit alespoň zvýšením jejich sociální pozice, budováním kultu dělníka. Ovšem na druhé straně nelze připustit, že by snad touha po nadřaděnosti byla absolutním zákonem našeho jednání. Častokráte, a začasto právě z neskrytých, přímých libidinosních důvodů jednáme způsobem, přičítám se zcela našim požadavkům superiority, a dopouštíme se skutků, jimiž si někdy i ničíme svou kariéru. Leč naskytá se jiná otázka, co je vlastně touto tak mocnou touhou po nadřaděnosti, je to pudová, přirozená vlastnost, nebo získaná vlastnost? Nějaký přímý fyziologický substrát nelze pro touhu po nadřaděnosti zajisté shledávat a musili bychom býti metafysiky, kdybychom hlásali, že touha po nadřaděnosti je přirozenou tendencí lidského ducha. Je-li touha po nadřaděnosti zplodinou společenského soužití člověka, je však zase těžko předpokládat, že tak obecná a mocná touha mohla vzniknout bez nějakého živelného, pudového zaujetí, a zdá se tedy, že si sama vyžaduje hlubšího výkladu, a to právě výkladu libidinosního. Zájem na svém vyšínutí může mít člověk původně jen z erotických důvodů. Je třeba se vrátit do dětských dob, do oidipské situace, abychom seznali vlastní povahu a smysl touhy po nadřaděnosti. Zkrátka řečeno, zdá se, že touha po nadřaděnosti vzniká již v samém dětství z erotické konkurence, a že tak je ve své podstatě libidinosního charakteru, projevem, k němuž libido dospělo již v nejzákladnější jednotce společenské organizace – v rodině. Tak se dostává snaze po vyniknutí materialistického, fyziologického zakotvení a usmíření s Freudovou teorií libida. Je jistě značnou škodou, že Adler a Freud se rozešli a že se ve své odloučenosti jen víc a víc názorově rozcházel, avšak to jest právě dílo touhy po nadřaděnosti. Proč by slávu za hlubinný průzkum duše měl přenechat Adler Freudovi a proč by Freud se měl podílet o slávu s Adlerem a připouštět do jisté míry správnost jeho náhledů? Objevením dalekosáhlého významu touhy po nadřaděnosti objevil Adler prakticky nejvýznamnější determinační faktor lidského jednání, neboť společnost, vědoma si tohoto faktoru, může jej lehce využít k prospěšnému zvládnutí lidské aktivity. Na příklad vytkne-li si společnost rozumné cíle, může snadno zařídit, aby naše aktivita byla kanalisována právě v jejich intencích a nebyla darmo promarňována jinými způsoby. Tak na příklad místo aby společnost oslavovala sportovních a filmových

hvězd, čímž vede lidi k plýtvání energií v rozličných dětinských hrách a sportech,⁷ anebo v pokusech vyniknouti nad jiné ústrojem, účesem a nalíčením po způsobu věhlasných filmových herců a hereček, může lehce obrátiti nadřazovací tužby k činnostem obecně prospěšným jednak přímo vrcholným hodnocením kultury a kvalitní produkce, všestranným privilegisováním tvůrčích jedinců, dovedných organisátorů a zručných pracovníků, jednak nepřímo potíráním a znevažováním veškeré aktivity, v níž se náš pud po vyšinutí může uplatniti společensky neprospěšnou, nebo dokonce škodlivou formou. Snadno říditelná touha po vyniknutí, schopná se upínati ke kterékoliv naší činnosti, umožňuje nám zřejmě regulovat kterékoliv naše konkrétní potřeby, a tak vlastně řídit a plánovati intensitu jednotlivých faktorů, které determinují naše chování. Závisí nakonec na ideálech společnosti, dáváme-li třeba větší důraz na naše potřeby vyživovací než oděvní anebo zvítězí-li nad našimi oděvními potřebami potřeby kulturní. Je-li věc bontonu lépe se oblékati, než vybraně jísti, anebo zase vynáší-li společnost lidi sečtělé a vzdělané v nejrozličnějších oborech umění nad elegantně nastrojené panáky, je zřejmé, že se její hodnocení nemine úspěchem a že většina lidí se projeví býti determinována díky své touze po nadřaděnosti právě společností více fedrovanými potřebami než potřebami ostatními. Pomocí našeho pudu po nadřaděnosti neboli pomocí nepřímých libidinosních zájmů může společnost dokonce regulovati i naše přímé sexuální potřeby, o čemž poskytují důkaz, třebaže smutný, protestantští Anglosasové, kteří jsou úspěšně všemi prostředky vedeni k tomu, aby se těšili a pyšnili úspěchy v naivních sportech a hrách místo úspěchy u druhého pohlaví, přirozenými radostmi, jež by u nich vznítily sensibilitu, tak žalostně postrádanou nejen v jejich všedním životě, nýbrž i v jejich umělecké tvorbě. Světobornou není tedy vědecká otázka, který determinační činitel byl nebo je v tom nebo onom případě dominantní, nýbrž otázka, který z determinačních faktorů našeho jednání má být dominantní. A to je právě stěžejní problém nové filosofie, jež se má zajímat výlučně o to, co má býti, a jež vzhledem k tomu bude musiti především vytýčit rozumnou

⁷ Na téma sportu se Brouk (pod pseudonymem Jan Vlasák) zaměřil v článku Sportovní narkotikum (*Rok*, říjen 1931, r. [1], č. [1], s. 1, 4, ke stažení na <http://archiv.ucl.cas.cz>; téma dále rozpracoval ve spisku *Stoupa života* (Praha: vl. nákl., [1938], k dispozici ke stažení na www.bohuslavbrouk.cz; 2. vyd. in *Autosexualismus a psychoerotismus*. Praha: Odeon, 1992, s. 199–205).

hierarchii našich potřeb, odpovídající co nejlépe naší dnešní vzdělanosti a manifestující takto opravdu rozumné kulturní snahy.

Dříve, než se rozloučíme s psychoanalytickou psychologií, zbývá se nám ještě zmíniti o jedné její specifické slabině. Freud se dopracoval svých objevů jako psychiatr a rozebíral lidského ducha za účelem léčebným. Při tom se domníval, že nervové nebo duševně chorý člověk se vyléčí, uvědomí-li si skryté psychické příčiny svého onemocnění. Jak nutno přiznat, měl také Freud a jeho následovníci četné léčebné úspěchy, jenže na druhé straně léčebnými úspěchy se mohl chlubit i Adler, právě tak jako i další odpadlík od freudismu, švýcarský Němec C. G. Jung (1875)⁸, psychoterapeutik a psycholog, „objevivší“ archaické nevědomí. Již z toho je nesporně jasné, že vyzdravení pacienta nemůže záviset na poznání příčin choroby. Léčebný úspěch analytické psychologie (tohoto termínu užívá sice Jung na označení své vlastní nauky, avšak výhodnější by bylo užívat jej v našem smyslu jako souborné označení pro freudismus a všechny školy z něj vzešlé) netkví v zásadě v ničem jiném než v péči a zájmu věnovaném pacientu analytikem a v důvěře a náklonnosti pacienta k analytikovi. Chorý musí mít především důvěru k psychoanalytikovi a věřit, že mu může pomoci, a pak péče psychoanalytika, péče, s níž se věnuje všem zmatečným a nicotným zájmům, starostem a problémům ošetřovaného, na něž nikdo z vlastního okolí pacientova nemá čas ani náladu, může konat právě divy podobně jako bezvýznamné medicíny šarlatánů anebo návštěvy zázračných míst jako na příklad Lourdes. Analytik je něco podobného jako placený přítel, duševní gigolo, a proto také tak mnohé léčebné úspěchy psychoanalytiků trvají jen potud, dokud je pacient v ošetřování, dokud má někoho, komu se může vypovídat, kdo o něj projevuje zájem a k němuž má především sám libidinosní vazbu. Freudův názor, že poznáním příčiny nervové nebo duševní choroby je pacient se s to uzdravit, je zřejmě ilusí, jejíž kořeny nacházíme již v Platónově filosofii, v Platónově racionalistickém determinismu, podle něhož člověk jedná nedobře, špatně jen z neznalosti, nemoudrosti. Leč na neštěstí nezůstal Freud poplacen filosofii jen v svém léčebném využití psychoanalýzy, nýbrž i ve své vlastní psychologii a na příklad v teoretisaci Nad-já (Über-Ich) jakožto protipólu libidinosního nevědomí (das Unbewusste, Es)

⁸ Carl G. Jung zemřel až po napsání Broukova spisu, v roce 1961.

podlehl zase žalostně idealistické filosofii německé, Kantovu bludu kategorického imperativu, mravnosti, pozdvižené nad osobní zájmy. Přesto přese všechno se však povšechně nahlíženo Freud, právě tak jako i Marx, [stal] naopak odbouravatelem filosofických hodnot, ježto odhaluje v rozmanitých zřízeních, idejích a ideálech podle vkusu idealistů ještě přízemnější motivy, než jsou zájmy hospodářské.

Pokud pak jde speciálně o učení Adlerovo a Jungovo, na něž jsme při výkladu psychoanalysy narazili, spokojme se přihlédnouti toliko k stanovisku, jaké zaujímá Adler a Jung přímo k samému problému svobody vůle. Jak Adlerova individuální psychologie, tak i Jungova analytická psychologie se nepokoušejí v zásadě o nic jiného než psychoanalysa, to jest snaží se taktéž, i když velmi odlišným způsobem, vykládati naše jednání a chování, a již vzhledem k tomu jsou vybudovány na deterministickém hledisku. Ani Jung, přestože byl svou fylogenesí duše sveden k filosofování, neodchýlil se od determinismu a v svých přednáškách *Analytische Psychologie und Erziehung*, které proslovil roku 1924 v Londýně a jež v novém přepracování vyšly roku 1946 v Curychu,⁹ nazývá svobodu vůle nezakrytě populární ilusí, týkající se „libovolnosti“ duševních pochodů. Blíže se pak Jung zabývá otázkou svobody v jedné své stati, soukromě vytištěné v Baselu roku 1934, a v ní přiznává svobodě vůle existenci jakožto obecnému pocitu, trvajícimu přes všechny naše deterministické poznatky: Vůle je velký kouzelník a nadto ještě jest podivně paradoxní. Cítí se býti svobodnou a prohlašuje, že takovou je. *„Máme pocit svobody, třebaže je faktem, který lze nade vše pochyby dokázat, že právě takové a takové příčiny vyvolaly pomocí největšího nátlaku takový a takový důsledek. Na druhé straně jsme si vědomi, že není ničeho, co by nemělo příčiny, a že tak rovněž i vůle musí být zpříčiňována. Leč vůle se cítí svobodnou, neboť vlastní kus oné naší temné tvořivé síly, která nás a naše životy některak utváří a která působí na tělo, udržujíc nebo rozrušujíc naši strukturu a utvářejíc nové lidi. Ve vůli vstupuje tato energie jistou měrou do říše našeho vědomí a přináší s sebou tento absolutní, suverénní pocit věčné svobody, který žádná filosofie nemůže vyvrátiti. Můžeme zplodit tolik filosofických systémů, kolik nám je libo, avšak pocit svobody potrvá. Není jej možno zničití filosofii, neboť je kuriosním primordiálním faktem přírody.“* (Citováno z Jolande Jacobi: *Psychologische Betrachtungen: Eine Auslese aus den Schriften von C. G. Jung*,

⁹ JUNG. C. G. *Psychologie und Erziehung: Analytische Psychologie und Erziehung. Konflikte der kindlichen Seele. Der Begabte*. Zürich: Rascher, 1946.

anglický překl. z r. 1953, str. 192.)¹⁰ Touto tirádou na jakýsi obecný a nevyhladitelný pocit svobody zpříčiněný jakousi tajů plnou tvořivou silou dostává se sice Jung na nebezpečná zcestí, avšak ježto nadále věří v determinovanost našich počinů, pokud se opírá o rozum a [nečitelné slovo], nelze ho osočovat z prohřešení proti determinismu. Pocit svobody je pro existenci svobody nerozhodný, právě tak jako náboženské pocity pro existenci boha. Naproti tomu méně filosofující, střízlivější Alfred Adler ve svých anglicky psaných *Problems of Neurosis: A Book of Case-Histories*, London 1929,¹¹ proti všem očekáváním teoretisuje rovnou jakousi mezeru v determinovanosti našich duševních pochodů, alespoň pokud jde o náš ranný duševní vývoj, a píše: „Pocit bezmocnosti neboli pocit inferiority je základní koncepcí individuální psychologie... Jeho přesná diagnosa je asi nesnadnější v ranném věku, kdy lze pozorovat četné snahy obcházení instinkty a skrývání city před sebou samým, avšak většina našich ranných projevů je spojena se silou nebo chabostí našich orgánů a s přátelskostí, respektive nepřátelskostí našeho prostředí. Přesto však ani vrozený organismus, ani okolí není plně zodpovědnými za pocit nemohoucnosti a ani oba faktory dohromady jej nezpříčiňují. Míra v jaké nemohoucnost je pociťována, závisí kromě obou těchto faktorů ještě na reakci dítěte. Dětská duše, jako vědomý prostředník mezi organismem a prostředím, zdá se mít nekonečnou příčinnou sílu, takže, ať již je normální nebo abnormální, nereaguje nikdy s matematickou přesností. Život jako protiklad mrtvé hmoty reaguje vždy takovýmto více nebo méně nepřesným – a spontánním – způsobem.“ (str. 33–34). Jak zřejmo, mezery v svých znalostech pokládá Adler za mezery v determinovanosti našich duševních procesů, a tak se teoreticky vyvazuje z důsledného determinismu, k jehož předpokladu pozitivní psychologické poznatky Adlerovy nauky naopak právě vedou. Nejen psychoanalýsa, nýbrž i učení Adlerovo má totiž svými konkrétními výklady psychických jevů neobyčejnou zásluhu o utužení determinismu a Adlerem teoretisovanou svobodu dětské mysli lze proto nakonec omluvit jako naivní nedomyšlenost, jíž se, žel, tak často vyznačují i nejznámější vědci, mají-li dospět k obecným uzávěrům na základě svých objevů. [...]

Autorem hranatých závorek a poznámek pod čarou je Viktor A. Debnár.

¹⁰ JUNG, C. G. *Psychological Reflections: An Anthology of the Writings of C. G. Jung*. Ed. Jolande Jacobi. London: Paul Kegan a Routledge, 1953.

¹¹ ADLER, Alfred. *Problems of Neurosis: A Book of Case-Histories*. London: Paul Kegan, 1929 (reprint London: Routledge, 2002 je k dispozici ke čtení na <http://books.google.cz>).